

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องอุษา – บารส

การสร้างบทแสดงพื้นบ้านอีสาน เรื่องอุษา – บารส ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องอุษา – บารส ก่อน เพื่อให้บทละครที่สร้างขึ้นใหม่นี้ ไม่ผิดไปจากเจตนาเดิมของผู้แต่ง ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์วรรณกรรมในลำดับหัวข้อต่อไปนี้คือ

1. ที่มาของเรื่อง
2. โครงเรื่องย่อ
3. ลักษณะคำประพันธ์
4. กลวิธีในการดำเนินเรื่อง
5. ตัวละครและลักษณะของตัวละคร
6. ฉาก
7. ภาษา
8. สารัตถะหรือแก่นของเรื่อง

1. ที่มาของเรื่อง

การศึกษาวรรณกรรมเรื่องอุษา – บารส ในเบื้องต้น พบว่ามีอยู่ 2 จำนวน คือ จำนวนที่ 1 เป็นจำนวนเก่าใช้อักษรไทยน้อยบันทึกไว้ในหนังสือโบราณ อาจารย์คณพูนไชยสินธุ์ อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเลย (ม.ป.ป.) ได้ปริวรรตเป็นภาษาไทย แต่การดำเนินเรื่องและรายละเอียดปลีกย่อยจะผสมผสานเข้ากับวรรณคดีไทยเรื่องอุณรุท และผสมกับวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน (ตำนานพระราชนารายณ์เจงเวง) ทำให้สับสนกันสันนิษฐานว่าผู้แต่งคนแรกน่าจะเป็นพระภิกษุที่เดินทางธุดงค์มาพบสถานที่แห่งนี้แล้วแต่งขึ้นเลียนแบบนิทานอิงชาดก แทรกคำสอนพุทธศาสนาสี่ข้อที่ 4 คือ กาม สุมิจลา จารา เวระมะณี สิกขา ปะทัง สะ มา ทิ ยา มิ (แง่คิดของผู้วิจัยเอง) จากการตรวจสอบนิทานชาดกเรื่องนี้ ไม่มีปรากฏในชาดกมาก่อนเลย ซึ่งเชื่อว่าแต่งขึ้นภายหลัง จำนวนที่ 2 เขียนโดยอาจารย์ฤดีมน ปริดีสินธิ์ อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏอุดรธานี แต่เขียนด้วยฉันทลักษณ์ของไทยกลาง ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 28 หน้าปกได้บอกประเภทหนังสือที่เขียนขึ้นใหม่นี้ว่า หนังสืออ่านนอกเวลา เรื่องอุษา – บารส (ต้นฉบับที่เขียนไว้)

สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มีภาพที่สวยงามประกอบคำกลอน ซึ่งวาดโดยอาจารย์ วิรัตน์ ไม้เจริญ อาจารย์ประจำภาควิชาโปรแกรมศิลปศึกษาสถาบันราชภัฏอุดรธานี แต่ข้อบกพร่องบางแห่งตัวอักษรถูกภาพที่วาดทับไว้ ทำให้ไม่ชัดเจนอ่านยากแต่ก็พอจับเค้าโครงเรื่องได้ แต่ถ้าหากจะอ่านเพื่อเอาอรรถรส หรือคำที่ผู้เขียน เขียนไว้อย่างสละสลวยคงมีปัญหาอยู่ที่ว่า นักเรียนที่อ่านจะต้องจำหรืออาจนำไปใช้ เมื่อเรียนภาษาไทยในรายวิชานี้จบไปแล้ว แต่ผู้วิจัยมิได้ให้ความสำคัญของส่วนนี้มากนัก เพราะต้องการเพียงโครงเรื่องย่อ เป็นหลักที่จะนำไปเขียนเป็นบทละครขึ้นใหม่เท่านั้น

อีกประการหนึ่งก็คือ วรรณกรรมเรื่องนี้จัดเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน ที่เชื่อว่ามีจริงก็ เพราะมีหลักฐานชื่อบ้าน นามเมือง และสถานที่ปัจจุบันยังปรากฏอยู่ชาวบ้านเล่าขานสืบต่อกัน มาและเคยมีผู้นำไปแสดงเป็นหมอลำ และละครมาก่อน สถานที่ปรากฏในวรรณกรรม บอกว่าอยู่ที่อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีบทกลอนกล่าวไว้ ดังนี้

จ๊กขอเล่าเรื่อง	โบราณบุรณเมือง
นามเก่าก่อนมา	เทือกเขาภูพาน
บ้านผืออุดร	เคยมีนคร
กว้างใหญ่ไพศาล	(ไม่บอกหน้า)

สรุปได้ว่า ที่มาของเรื่องอุษา-บารส มีทั้งสำนวนภาษาถิ่นอีสานและภาษาไทย กลาง จัดเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ซึ่งเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงมีสถานที่เกิดจริงคือ เทือกเขาภูพาน (น้อย) อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี และผู้วิจัยจะเลือกเพียงสำนวนของอาจารย์ถิ์มณ ปรีดีสนิท ในการสร้างบทแสดงเท่านั้น

2. โครงเรื่อง (Plot)

สุริวงค์ พงษ์ไพฑูลย์ (2525 : 61) อธิบายไว้ว่า “โครงเรื่อง คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่อง ซึ่งจัดเรียงตามลำดับเวลาที่เกิดขึ้น และเป็นเหตุเป็นผลกัน กล่าวคือ เหตุการณ์หนึ่งเป็นเหตุก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่ตามมา” และโครงเรื่องย่อประกอบด้วยข้อขัดแย้ง (Conflict) ที่ชอบให้ตื่นเต้นและน่าสนใจ

โครงเรื่อง อุษา-บารส ซึ่งมีลำดับเหตุการณ์ ดังนี้

มีกษัตริย์องค์หนึ่งไม่มีโอรสธิดา ได้ขอกุมารีน้อยจากฤๅษีมาเลี้ยง เป็นธิดา บุญธรรมแต่ไม่ประสงค์จะให้นางพบเห็นชายอื่นใด และไม่ยอมให้นางมีสามี อยู่มาวันหนึ่ง นางได้ไปสร่งน้ำที่ท่าน้ำ จึงทำกระทงเสด็จสารภีลอยน้ำไป โอรสหนุ่มของกษัตริย์อีกเมืองเก็บได้ แล้วออกตามหาจนพบ ทั้งสองรักใคร่กันจึงแอบลอบรักอยู่ด้วยกัน พระบิดาทราบข่าวทรงกริ้ว หวังจะประหารพระโอรส แต่เสนาอำมาตย์ทูลทัดทานไว้ เพราะเกรงจะเกิดสงคราม จึงหาทางออกโดยการทำพนัน สร้างวัดแข่งขันกัน โดยเอาตัวราชธิดาเป็นเดิมพัน ผู้สร้างเสร็จช้า จะต้องตาย ฝ่ายพระโอรสวางแผนทำกลลวงว่าจะสว่างแล้ว ให้ฝ่ายตรงข้ามเลิกสร้าง ทำให้ฝ่ายพระบิดาแพ้ พระบิดาจึงสิ้นพระชนม์ ทั้งสองได้กลับมาเมืองของฝ่ายชายแล้วอภิเษกเป็นอันกรมเหสี แต่นางสนมทั้ง 4 เคียดแค้นอิจฉาริษยา จึงวางแผนให้ทั้งสองพรางจากกัน แล้วนางสนมจึงเข้าไปต่อว่าทูปตี จับไล่นางออกจากเมืองไป นางได้กลับไปประทับในป่าตามเดิมเพียงลำพัง เมื่อพระโอรสกลับมาได้รู้ความจริงจึงติดตามไป แต่ก็สาบสูญแล้วนางป่วยหนัก และสิ้นใจในอ้อมแขนของครุฑ พระโอรสก็ตรอมใจ แล้วสิ้นชีวิตตามนางไป และสิ้นชีพตามนางไปเพราะความอาลัยรัก

จากการวิเคราะห์โครงเรื่อง จะพบปัญหาข้อขัดแย้งในชีวิตของนางอุษามียู่ 3 ลักษณะคือ ข้อขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับใจตัวเองและ ข้อขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับโชคชะตา

1. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มีอยู่ 2 เหตุการณ์ คือ

1.1 พระยาพานขัดแย้งกับท้าวบารส เพราะท้าวบารสมากระทำการชู้กับนางอุษา และพระยาพานไม่ประสงค์จะให้นางอุษามีสามี

1.2 นางสนมทั้ง 4 ขัดแย้งกับนางอุษา เพราะหึงหวงท้าวบารส ทั้งนี้ เพราะนางสนมทั้ง 4 ถือว่าตนมาก่อนนางอุษา และเห็นว่าท้าวบารสลำเอียงรักแต่นางอุษา จึงมีจิตริษยา อาฆาตพยาบาท วางแผนทำร้ายนางอุษา จึงทนอยู่เมืองพะโล รอเพื่อให้ท้าวบารสกลับมาเมืองไม่ได้ จึงกลับไปอยู่ที่หอคำกลางป่าตามเดิม

2. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับใจตัวเอง ดังเช่นตอนที่พระยาพาน ให้นางคัดสินใจ เลิกกับท้าวบารส และนางอุษาจะต้องไปร่วมสร้างวัดช่วยท้าวบารส ตลอดทั้งนางเกรงว่า สังคมจะประณามเห็นผู้ชายดีกว่า พ่อ แม่ผู้มีพระคุณเลี้ยงดูตัวเองมา แต่ในที่สุดนางต้องจำใจมาช่วยฝ่ายของท้าวบารส

3. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับโชคชะตา อาจจะเป็นบุญหรือกรรมของนางจากอดีตชาติมาตามสนองที่บังเอิญต้องมาหลงรักและตกเป็นภรรยาของชายที่มีภรรยามาก่อน เข้าทำนองว่า เป็นรักช้อน เมื่อรู้ตัวก็สาบสูญแล้วจำเป็นจำใจ จะต้องมีสามีร่วมกับหญิงอื่น แต่

ภรรยาเก่าเขาไม่ยอมรับตัวเองจึงต้องถูกกลั่นแกล้งให้เจ็บและอาย ผลแห่งการไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดา และรักสามีคนอื่น จึงชอกช้ำใจจนตาย

ผลของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการกระทำจะเป็นเหตุและเป็นผลอันจะสะท้อนให้เห็นความคิดของผู้แต่ง อยากให้ผู้ชมรู้ว่าบางครั้งมนุษย์เราก็สามารถทำผิดได้ แต่เมื่อรู้ว่าผิดจึงไม่ควรกระทำ เช่น อย่าควั่นใจร้อนชิงสุกก่อนห่าม ช้า ๆ ได้พริ้วเล่มงาม เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด และผู้ใหญ่อาบน้ำร้อนมาก่อน เป็นต้น

3. ลักษณะคำประพันธ์

ลักษณะคำประพันธ์ หมายถึงประเภทของงานที่เขียนขึ้นด้วยลายลักษณ์อักษร ซึ่งลักษณะงานเขียนโดยทั่วไปมักจะแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ คำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว และคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง (กระทรวงศึกษาธิการ. 2519 : 72) อธิบายว่า

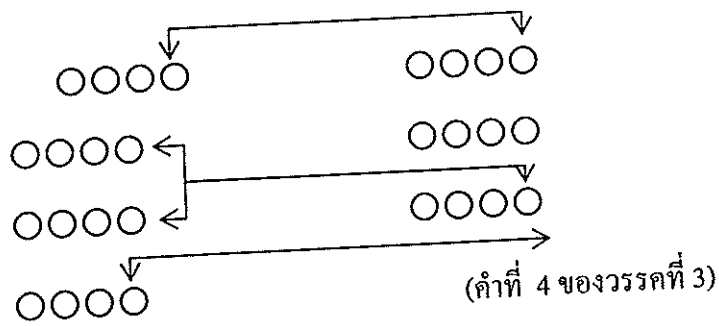
3.1 คำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว เป็นงานเขียนแบบความเรียงทั่วไป ไม่มีกฎข้อบังคับ สัมผัส และเสียงครุ ลหุ แต่จะต้องเป็นถ้อยคำที่เขียนขึ้นอย่างสละสลวย อ่านได้อย่างราบรื่น

3.2 คำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง เป็นงานเขียนที่กวีผู้เชี่ยวชาญ ได้กลั่นกรองเลือกสรรถ้อยคำที่ดีเห็นว่าไพเราะ เหมาะสม ได้สาระเนื้อความ และก่อให้เกิดสุนทรียรสจากการอ่าน และการขับ คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองของไทยมีหลายชนิด เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย แต่ในงานวิจัยฉบับนี้จะไม่อธิบายในรายละเอียดของคำประพันธ์ชนิดอื่น เพราะเกรงว่าจะมากเกินไปจนความจำเป็น

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม เรื่องอุษา-บารส ฉบับอุคิมิน ปริทัศน์นิท ที่เขียนเป็นหนังสืออ่านนอกเวลา นี้ ท่านได้เลือกใช้คำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง และเป็นฉันทลักษณ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 28 เพียงชนิดเดียวในการเล่าเรื่องโดยตลอด ซึ่งมีตัวอย่างบทประพันธ์ ดังบทกลอนต่อไปนี้

กล่าวฝ่ายบารส	ลือชาปรากฏ
หน่อเนื้อกษัตริย์	ท้าวพะโคขุนไท
ไพบูลย์บุรี	ริมฝั่งโขงนที
กว้างใหญ่มหิมา	
	(ไม่บอกหน้า)

สรุป แผนผังฉันทลักษณ์ ภาพยี่สุรางคนางค์ 28 มีดังนี้

พระสารประเสริฐ (2502 : 151) ได้กล่าวถึงข้อกำหนดบทบาทการจัดอักษร วรรคตอนและวิธีสัมผัสไว้ดังนี้

บทบาทบัญญัติ

1. บท 1 มี 1 บท
2. บท 1 มี 7 วรรค วรรค 1 มี 4 คำ รวมเป็น 28 คำ ซึ่งเรียกว่า "ภาพยี่สุรางคนางค์ 28"
3. ไม่มีข้อบังคับให้ใช้วรรณยุกต์
4. ไม่มีข้อบังคับให้ใช้คำกรุ คำลหุ
5. ห้ามส่งรับ สัมผัส ท้ายบทเป็นเสียงวรรณยุกต์ จะร้อยกรองสักกี่บทก็ได้ แล้วแต่เนื้อความสั้นหรือยาว แต่เมื่อจะจบต้องจบลงในวรรคที่ 7

วิธีสัมผัส

1. คำที่ 4 ในวรรคที่ 1 ส่งรับสัมผัสกับคำที่ 4 ในวรรคที่ 2
2. คำที่ 4 ในวรรคที่ 3 ส่งรับสัมผัสกับคำที่ 4 ในวรรคที่ 5 และที่ 6
3. ถ้ายังประพันธ์ไม่จบเรื่อง จะร้อยกรองต่อไปอีก คำที่ 4 ในวรรคที่ 7 ต้องส่งสัมผัสกับคำที่ 4 ในวรรคที่ 3 ของบทใหม่ต่อไป ให้สัมผัสต่อเนื่องกันไปเรื่อยๆ จนกว่าจะจบเรื่อง

วรรณกรรมเรื่อง อุษา-บารส ฉบับนี้ ได้ถูกประพันธ์ขึ้นใหม่โดยยึดเค้าโครงเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้านของอำเภอบ้านฝ่อ จังหวัดอุดรธานี ฉบับของฤดีมน ปริดีสนิท ลักษณะการใช้ถ้อยคำมีความไพเราะ สละสลวยถูกต้องตามหลักบัญญัติของภาพยี่สุรางคนางค์ 28 ทุกประการ และน่าจะให้ชื่อวรรณกรรมเรื่องนี้ว่า "ภาพยี่อุษา-บารส" ตามลักษณะประเภทของฉันทลักษณ์ ที่ผู้ประพันธ์ใช้ดำเนินเรื่องโดยตลอด

4. กลวิธีในการดำเนินเรื่อง

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2524 : 76-80) ได้อธิบายถึงความหมายของกลวิธีในการดำเนินเรื่องในลักษณะขององค์ประกอบดังนี้ เทคนิคในการดำเนินเรื่อง ซึ่งจะประกอบไปด้วย การเปิดเรื่อง การปูเรื่อง การเตรียมเรื่อง การค้นพบ จุดวิกฤต จุดสุดยอดของเรื่อง การคลี่คลายเรื่อง การจบเรื่อง และเทคนิคการลำดับเรื่อง

สุริวงค์ พงษ์ไพบูลย์ (2525 : 43) กล่าวว่า การดำเนินเรื่อง ถือเป็นส่วนหนึ่งของโครงเรื่อง บางทีเรียกว่า “ขนบในการดำเนินเรื่อง”

การดำเนินเรื่องในวรรณกรรมเรื่องอุษา-บารสนี้จัดอยู่ในประเภทของการดำเนินเรื่องตามแบบปฏิทิน หมายความว่า เหตุการณ์ใดเกิดก่อนจะเล่าก่อน เหตุการณ์ใดเกิดทีหลังจะเล่าทีหลังจนกระทั่งจบเรื่อง

กลวิธีในการดำเนินเรื่องอุษา-บารสนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อเพื่อวิเคราะห์ ดังนี้

4.1 การเริ่มเรื่องหรือการเปิดเรื่อง

หมายถึง ช่วงเวลาที่ผู้แต่งจับเหตุการณ์ในชีวิตของตัวละครมาเป็นตอนเริ่มเรื่อง

การเริ่มเรื่อง ในวรรณกรรมเรื่องอุษา-บารส จะกล่าวนำว่านิทานเรื่องนี้เกิดขึ้นที่อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี และเล่าเรื่องถึงกรุงพาน มีพระยาพานเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง มีมเหสีชื่อว่า นางกาญจน์ แต่ไม่มีโอรสธิดา จึงเสด็จประพาสป่า ได้ขอธิดาเลี้ยงของฤๅษีชื่อว่า นางอุษา ที่ถือกำเนิดจากดอกบัวกลางสระข้างอาศรมมาชุบเลี้ยงเป็นพระธิดาบุญธรรม ดังบทกลอนต่อไปนี้

เอกองค์กษัตริย์	ปกครองป้อมรัฐ
เฉลิมฉัตรกรุงพาน	เมืองแน่นพหล
ผจญศึกฮึกหาญ	แกล้าวกล้าอรนราน
รบสู้ด้สกร	
ท้าวมีธิดา	เลิศล้ำลักษณ์
อุสาเทวี	พระฉวีผ่องผุด
คูทองเนื้อดี	ผิวเนื้อนารี
กรุ่นกลิ่นสุมาลย์	

องค์ท่านคาบส	เชี่ยวชาญเกล้าพรต
ถนอมเลี้ยงกานดา	ดั่งแก้วกลอยใจ
ให้ชื่ออุสา	เคยอุปถัมภ์กันมา
แต่ชาติปางบรรพ์	
ขุนใหญ่กรุงพาน	กับแก้วนางกาญจน์
มเหสีเจ็ดฉันท	เสด็จเยี่ยมคาบส
บนบรรพตอารัญ	พบอุสางามสรรพ
ท้าวปลื้มเปรมปรีดิ์	
ด้วยโอรสธิดา	ขุนไทรราชา
ท้าวไม่เคยมี	ไร้ผู้สืบวงศ์
พงศ์กษัตริย์	ตรัสขอ โคมศรี
จากพระสัทธา	
ฤทัยโสมนัส	บ่ได้ข้องขัด
น้อมถวายกัลยา	เป็นราชบุตร
เป็นศรีนัครา	เป็นดวงแก้วตา
แก้วใจอมนคร	

(ไม่บอกหน้า)

4.2 ปัญหาข้อขัดแย้ง

หมายถึง ปัญหาหรืออุปสรรคที่จะทำให้วิถีทางการดำเนินชีวิตของตัวละคร

ไม่ราบรื่น ส่วนใหญ่มักจะเป็นปัญหาของตัวละครตัวเอกหรือตัวสำคัญในเรื่อง

ปัญหาที่เกิดขึ้นในวรรณกรรมเรื่องอุษา – บารส ผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น 2

ปัญหาคือ ปัญหาหลัก และปัญหารอง

ปัญหาหลัก คือ รักสามเส้า ซึ่งจะมียู่ 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 เป็นปัญหารอง ซึ่งเป็นปัญหาระหว่างพระยาพานและท้าวบารส ที่รักนางอุษาเพียงคนเดียว แต่คนละจุดประสงค์ คือ พระยาพานไม่ยอมให้นางอุษามีสามี ส่วนท้าวบารสอยากได้นางอุษาเป็นคู่ครองจึงได้ทำพินันแข่งขันกันสร้างวัด ส่วนครั้งที่ 2 เป็นปัญหาหลักหรือจุดวิกฤต ซึ่งเป็นปัญหาระหว่างนางสนมทั้ง 4 กับนางอุษาที่รักท้าวบารสคนเดียวจึงกลั่นแกล้งอีกฝ่าย

พระเคราะห์ร้ายหนักหนา	คุ่มเด็วเดินป่า
สะเดาะเคราะห์กรรม	
อุทยานพลละออง	คราจากพระทอง
วิปโยค โศกศัลย์	ศัตรุกรุกดும்
ล้อมรุมหยามหยัน	กระแทกแตกคั่น
กลั่นแกลึ่งนানা	
คนเด็วไร้ญาติ	ที่พึ่งแคลนขาด
หม่นหมองอุรา	ข้าวคราวขุนไท
เจียบไปเนิ่นช้า	ทุกขี่ปีมชีวา
นางจ๊กวางวาย	
ระทมตรมตรอม	จนใช้ชูปหอม
เจ็บอยู่เด็วคาย	คืนกลับหอคำ
ชอกช้ำใจกาย	รอคอยวันตาย
ไปยอมเหยียวยา	
	(ไม่บอกหน้า)

ปัญหาเรื่อง คือ ความเห็นแก่ตัวของพระยาพาน ที่รักชีวิตตนเองมากกว่า เพราะเชื่อว่าถ้านางอุษามีสามีเมื่อใดจะเป็นสาเหตุทำให้พระองค์สิ้นพระชนม์ จึงคิดหาทางแก้ไขโดยสั่งให้เสนาบริวาร ไปสร้างหอคำไว้ในกลางป่า เพื่อที่จะซ่อนนางไว้ ไม่ให้ชายใดเห็น นางอุษาอีกเลย แต่ท้าวบารสก็มาพบนาง จึงเกิดปัญหาเพื่อแย่งนางอุษาไปครอง จนต้องมีการสร้างวัดแข่งขันกัน แต่พระยาพานก็เป็นฝ่ายแพ้ ดังบทกลอนต่อไปนี้

กรุงพานบัญชา	แก่เหล่าเสนา
อำมาตย์นิกร	ให้สร้างหอคำ
เลิศล้ำงามอน	บนยอดสิงขร
แก่ราชกัลยา	
หอคำแห่งนี้	เรียกตามเทวี
หอนางอุสา	ปรากฏตำนาน
เล่าขานกันมา	เป็นแห่งศिला
บนเขาภูพาน	
เลื่องสรรสาวสวรรค์	พี่เลี้ยงนางกำนัล

ระทมตรมครอม	จนไข้ชูปหอม
เจ็บอยู่เดียวดาย	ถิ่นกลับหอคำ
ชอกช้ำใจกาย	รอคอยวันตาย
ไม่ยอมเยียวยา	
	(ไม่บอกหน้า)

4.4 จุดสุดยอด

หมายถึง จุดสูงสุดของเรื่อง เป็นขั้นแตกหักของเหตุการณ์ในวิถีชีวิตของตัวเอกของเรื่อง หรืออาจจะเป็นพระเอก, นางเอกหรือตัวสำคัญที่จะทำให้วิถีชีวิตของตัวละครเปลี่ยนไปในทางร้ายหรือทางดี ส่วนใหญ่มักจะเป็นเหตุการณ์ใกล้จะจบเรื่อง

จุดสุดยอดในเรื่อง อุษา - บารส คือ ตอนที่นางอุษาสิ้นใจในอ้อมกอดท้าวบารส หลังจากทนางสนมทั้ง 4 ตวาดบตนางอุษานางจึงตัดสินใจหลีกทางให้นางสนมทั้ง 4 ได้ครอบครองท้าวบารส ทั้งที่ยังรักแล้วหนักกลับมาอาศัยอยู่หอคำกลางป่าเพียงลำพังตามเดิม นางตรอมใจและล้มป่วยหนักจนสิ้นใจพอดีกับท้าวบารสตามไปเห็นใจ นางเป็นครั้งสุดท้าย แต่ท้าวบารสก็ตรอมใจตายตามนางไปอีก ดังบทกลอนต่อไปนี้

ทุกชั้นนัคเขาลวง	ทุ่มทับกับทรวง
บารสราชา	นางแลจอมราช
พระบาทแลกลยา	แน่นิ่งมรณา
ในอ้อมพระกร	

(ไม่บอกหน้า)

4.5 การจบเรื่อง

หมายถึง การจบเรื่องของชีวิตของตัวเอกหรือตัวสำคัญในเรื่อง การจบเรื่อง ในวรรณกรรมเรื่อง อุษา - บารส เป็นการจบแบบโศกนาฏกรรม (Tragedy) คือความล้มเหลว ความผิดหวัง หรือความตาย ดังการสิ้นชีวิตของท้าวบารสตายตามนางอุษาไปเพราะความตรอมใจ ดังบทกลอนต่อไปนี้

เกรียมกรมหัวอก	ปวคร้าวฟูมฟก
สุดแสนอวารณ์	ครวญคร่ำรำไห้

ปี่มโหรี	เสียดายสายสมร
อุสาเทวี	
ไปนานบารส	สุดโศกกำสรด
ทุกข์ผลาญเผาฤดี	ดวงกมลแตกยับ
ดับชีพชีวี	ตายตามนารี
อุสานางทอง	
	(ไม่บอกหน้า)

5. ตัวละครและลักษณะของตัวละคร

หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทในเรื่องอาจเป็นคน สัตว์ ต้นไม้ สิ่งของ หรือเทพเจ้า ซึ่งเป็นตัวแทนความคิดของผู้แต่ง ข้อพึงระวังก็คือ ตัวละครที่เป็นมนุษย์จะต้องเหมือนมนุษย์ แต่มีเขคนจริงๆ คนใดคนหนึ่ง มิฉะนั้นจะกลายเป็นคนจริงๆ ในขหมอเหตุในวิระประวัติ หรือในประวัติศาสตร์พงศาวดารไป โดยทั่วไปลักษณะนิสัยของตัวละคร จัดเอาไว้มี 2 ประเภท คือ ตัวละครน้อยลักษณะ ซึ่งมีลักษณะประจำตัวตลอดทั้งเรื่อง เช่น ผู้ร้าย ผู้ดี ตัวตลก และตัวละครหลายลักษณะ ซึ่งจะมีลักษณะหลายนิสัย และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามสภาวะเหตุการณ์

วรรณกรรมเรื่องอุษา – บารส ก็จัดลักษณะนิสัยของตัวละครอยู่ในประเภท น้อยลักษณะนิสัย กล่าวคือ จะมีพฤติกรรมนิสัยคงที่ตลอดทั้งเรื่อง การวิเคราะห์บุคลิกตัวละครในเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะนำมากล่าวเฉพาะตัวที่สำคัญ และเด่นเท่านั้น

5.1 พระยาพาน

พระยาพานเป็นตัวละครตัวสำคัญของเรื่อง พระองค์เป็นกษัตริย์ปกครองกรุงพาน มีมเหสีชื่อว่า “นางกาญจน์” แต่ไม่มีโอรส ธิดา สืบราชบัลลังก์ พระองค์ได้ขออนุญาตจากกุมารี จากถาพีมาเป็นธิดาบุญธรรม ลักษณะอุปนิสัยมีความรักประชากรราษฎร ปกครองให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นผู้ที่มีอำนาจบารมี ศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีความรักต่อนางอุษามาก ดูเหมือนจะมีนางไว้เป็นสนม จึงไม่ยอมให้นางมีสามี เพราะเชื่อว่านางจะเป็นคนเหตุที่ทำให้พระองค์สิ้นพระชนม์เมื่อนางอุษามีสามี จึงสั่งให้เสนาบริวารไปสร้างหอคำให้นางอาศัยซ่อนไว้ในป่า เพื่อจะไม่ให้ผู้ชายได้พบเห็นนาง จึงเป็นการกระทำที่เห็นแก่ตัว และเป็นคนโมโหร้าย ดั่งบทกลอนที่กล่าวถึงพระยาพาน ดังนี้

เอกองค์กษัตริย์	ปกครองป้อมรัฐ
เฉลิมฉัตรกรุงพาน	เมืองแน่นพหล
ผจญศึกฮึกหาญ	แก่วกฉัตรอนราน
รบผู้คัสกร	
เมืองกว้างช้างหลาย	มากมวลหญิงชาย
แสนสุขสโมสร	ข้าวกล้าธานี
บารมีภูธร	อวยให้ราษฎร
สุขเกษมเปรมปรี	
	(ไม่บอกหน้า)

ตอน - พระยาพานรักนางอุษามากจึงให้บริวารไปสร้างหอคำช่อนางอุษาไว้ใน

กลางป่า

กรุงพานบัญชา	แก้เหล่าเสนา
อำมาตย์นิกร	ให้สร้างหอคำ
เลิศล้ำงามอน	บรรพตสิงขร
แก้ราชกัลยา	
	(ไม่บอกหน้า)

ตอน - พระยาพาน เป็นคนโมโหร้าย

เมื่อรู้ว่าทำวบารต มากะทำชู้กับนางอุษา ก็กริ้วโกรธถึงกับจะประหารชีวิต แต่พระองค์ก็เห็นแก่พระราชราษฎรจะเดือดร้อนถ้าเกิดสงครามขึ้น ดังบทกลอนต่อไปนี้

ควันความร้าวรู้	ไม่นานถึงหู
กรุงพานกษัตรา	สุดแสนอัปยศ
อดสูชาวประชา	บารสอวคกล้า
กระทำหยามหยัน	
กริ้วโกรธโกรธา	จับบารสมา
ให้ลงโทษทัณฑ์	กุดหัวเดี้ยวนี้
ล้างชีวีพลัน	สาสมโทษมัน
ประมาทหมั่นเดชา	
เสนาอำมาตย์	คราเห็นจอมราชา

เดือนคาลหนักหนา	กริ่งเกรงสงคราม
จะลามาธุมา	กรุงพานพารา
พะโครานรอน	

ตอน – พระยาพานมีความศรัทธาในพุทธศาสนา ก็คือ การทำพินันสร้างวัดแข่งขันกันกับท้าวบารส ตามคำกราบทูลของเสนาอำมาตย์ ดังบทกลอนต่อไปนี้

กราบทูลอุบาย	เล่ห์กลถวาย
องค์อติสร	ชี้ช่องเป็นกล
แยบยลยกย่อน	สร้างวัดงามงอน
บนยอดคฤพาน	(ไม่บอกหน้า)

ตอน – พระยาพานเป็นกษัตริย์ผู้รักชาติจะ เมื่อรู้ว่าตัวพ่ายแพ้พระองค์ก็ยอมตาย ดังบทกลอนต่อไปนี้

บารสขุนไท	เร่งรีบสร้างไป
มิได้รอช้า	ช่วยกันพัลวัน
เสร็จทันเวลา	กรุงพานอัปรา
จึงต้องม้วยมรณ	(ไม่บอกหน้า)

5.2 นางอุษา

นางอุษาเป็นนางเอกและตัวเอกของเรื่อง ลักษณะบุคลิกและอุปนิสัยของนาง มีดังนี้ นางถือกำเนิดจากคอกบัว พระฤาษีได้นำมาเลี้ยงไว้ ต่อมาพระยาพานและมเหสี ได้ขอไปเป็นธิดานูญธรรม มีลักษณะสิริโฉมงดงาม เป็นคนสงบเสงี่ยมเรียบร้อย รักเคารพพระฤาษี พระยาพานและมเหสีแต่ก็ขัดคำสั่งพระยาพานให้โกรธเรื่องท้าวบารส แต่นางก็รักเดียวใจเดียวเพียงท้าวบารสเท่านั้น และนอกจากนี้ยังเป็นคนอ่อนแอ เมื่อถูกนางสนมทั้ง 4 ด่าว่าและทำร้าย ก็ไม่ได้ต่อสู้ แต่กลับเสียสละท้าวบารส แล้วหลีกหนีกลับมาอยู่หอคำกลางป่าตามเดิม แต่ก็ทนทุกข์เพราะความรักความอาลัยต่อท้าวบารสไม่ได้ จึงลี้ภัยหนีงานในที่สุดนางก็สิ้นใจเพราะความทุกข์จากความรัก ดังบทกลอนต่อไปนี้

ตอน- นางกำเนิดจากคอกบัว พระฤาษีนำไปเลี้ยงไว้ ต่อมาภายหลังพระยาพานและ
มเหสี ได้ขอไปเลี้ยงเป็นธิดาบุญธรรม นางอุษา มีสิริโฉมงดงาม ดั่งบทกลอนต่อไปนี้

องค์อรอรชร	งามยิ่งอัปสร
สุดนางคราญ	เกิดกลางโกมุต
บุษบงเบ่งบาน	กลางชลธาร
ใกล้อาศรมศาลา	
องค์ท่านดาบส	เชี่ยวชาญกล้าพรต
ถนอมเลี้ยงกานดา	ดั่งแก้วกลอยใจ
ให้ชื่ออุสา	เคยอุปถัมภ์กันมา
แต่ชาติปางบรรพ์	
ขุนใหญ่กรุงพาน	กับแก้วนางกาญจน์
มเหสีเจ็ดฉันท	เสด็จเยี่ยมดาบส
บนบรรพตอารัญญ	พบอุสางามสรรพ
ท้าวปลื้มเปรมปรีดิ์	
ด้วยไอรสธิดา	ขุนไทรราชา
ท้าวไม่เคยมี	ไร้ผู้สืบวงศ์
พงษ์กษัตริย์	ตรัสขอโฉมศรี
จากพระสัทธา	

(ไม่บอกหน้า)

ตอน – นางอุษา ขัดคำสั่งพระยาพาน เรื่อง ผู้ชาย นางได้เขียนสารใส่กระทง
เพื่อหาคู่ครอง ดั่งบทกลอนต่อไปนี้

ชื่นชมผกา	มากมายเหลือคณา
เก็บถวายอรไท	อุสาผิวทอง
กรองมาลัยมาลัย	เป็นหงส์อำไพ
พริ้งเพริศเพราพรรณ	
ตั้งจิตอธิษฐาน	บุญญาธิการ
เคยครองคู่กัน	มาลัยรูปหงส์
จงสู่ชายนัน	ผิวไซ้คู่สมครมัน
อย่าพบพานมาลัย	

(ไม่บอกหน้า)

ตอน – นางอุษาถูกนางสนมทั้ง 4 กลั่นแกล้ง

ท้าวบารสพานางอุษากลับไปเมืองพะโค จึงถูกนางสนมของท้าวบารสกลั่นแกล้งต่างๆ นานา จนเจ็บป่วย นางอุษาได้กลับมาอยู่หอคำเพื่อรอการกลับมาของท้าวบารส และเมื่อท้าวบารสกลับมาหานางก็สายเสียแล้ว เพราะทนพิษไข้ใจไม่ได้ นางจึงสิ้นใจในอ้อมกอดของท้าวบารสและท้าวบารสก็ได้สิ้นใจตามนางอุษาไป ดังบทกลอนต่อไปนี้

บารสภูมี	เจริญอุสาเทวี
กลับพะโคพารา	ชกเป็นจอมนาฏ
อัครราชชาษา	สนิทเส่นหา
แนบเคียงข้างชม	
ลืมหาทบริจา	พระสนมชชชชช
ก่อนเก่าตรอมตรม	ห่างเหินเมินหมาง
เร็ดร้างภิรมย์	ทิ้งให้ระทม

ขึ้นชมทรมาน

ทำกลกำจัด	อุสาพรากพลัด
บารสราชา	แต่งโหรทำนาย
พระเคราะห์ร้ายหนักหนา	คุ้มเดียวเดินป่า
สะเดาะเคราะห์กรรม	

อุสานวลละออง

วิปโยค โศกศัลย์	ศัตรุกรุกลุ่ม
ล้อมรุมหยามหยัน	กระแทกแตกคัน
กลั่นแกล้งนานา	

(ไม่บอกหน้า)

ตอน – แสดงให้เห็นว่านางอุษารักแต่เพียงท้าวบารสผู้เดียว เมื่อถูกพรากจึงล้มเจ็บดังบทกลอนที่กล่าวถึง ดังนี้

ระทมตรมตรอม	จนไข้ชูปหอม
เจ็บอยู่เดียวดาย	คืนกลับหอคำ
ชอกช้ำใจกาย	รอคอยวันตาย
ไปย้อมเขียวยา	

(ไม่บอกหน้า)

ตอน – นางอุษาสิ้นใจในอ้อมกอดของท้าวบารส และท้าวบารสก็ตรอมใจ
สิ้นพระชนม์ตามนางไป ดังบทกลอนต่อไปนี้

ทุกซัดนัคเขาลวง	ทุ่มทับกับทรวง
บารสราชา	นางแลจอมราช
พระบาทแลกัลยา	แม่หนึ่งมรณา
ในอ้อมพระกร	
ไปนานบารส	สุดโศกกำสรด
ทุกข์ผลาญแหฤดี	ดวงกมลแตกยับ
ดับชีพชีวี	ตายตามนารี
อุสถานางทอง	

(ไม่บอกหน้า)

5.3 ท้าวบารส

ท้าวบารส เป็นพระเอกของเรื่อง และเป็นตัวปัญหาที่ทำให้เกิดรักสามเส้าทั้งกับ
พระยาพาน และนางสนมทั้ง 4 ท้าวบารสเป็นโอรสของพระยาพะโค ซึ่งมีนางสนมอยู่ก่อน
แล้ว แต่เมื่อมาพบนางอุษาก็ปักใจรักนางแต่เพียงผู้เดียวจากการศึกษาวิเคราะห์บุคลิกและ
อุปนิสัยของท้าวบารส มีดังนี้

ท้าวบารสเป็นโอรสของพระยาพะโค ดังบทกลอนต่อไปนี้

กล่าวฝ่ายบารส	ถือชาปราคฎ
หน่อเนื้อกษัตริย์	ท้าวพะโคขุนไท
ไพบุลย์บุรี	ริมฝั่งโขงนที
กว้างใหญ่่มหิมา	

(ไม่บอกหน้า)

ท้าวบารส เก็บกระตังยี่งสารรักนางอุษาได้เป็นผลทำให้ทั้งสองกระทำชู้ต่อกัน
จนพระยาพานรู้ความจริง จึงโกรธแค้นมาก ดังบทกลอนต่อไปนี้

ระเริงเล่นชล	เบิกบานกมล
บารสเปรมปรีดี	เหลือบเห็นมาลัย
ลอบไหลเร้วรี	ตรงสู่ภูมี
พระคว่ำไ้วพลัน	

ลาชนกชนนี	ควบจับพาชี
เข้าสู่แดนคง	ร้อนเร่พเนจร
ชอกซอนไพรพง	คั่นหาอนงค์
เจ้าของพวงมาลัย	
เริ่งรื่นชื่นรัก	คราแรกประจักษ์
รสรักร้อนทวี	เคลือบเกล้าซิดชม
ร่วมภิรมย์ฤดี	สองสุดเปรมปรีดี
เพิ่มรักหรรษา	
ควันความรู้รู้	ไม่นานถึงหู
กรุงพานกษัตรา	สุดแสนอัปยศ
อดสูชาวประชา	บารสอวดกล้า
กระทำหยาบหยัน	
กริ้วโกรธโกรธา	จับบารสมา
ให้ลงโทษทัณฑ์	กุดหัวเด็ยวนี้
ล้างชีวีพลัน	สาสมโทษมัน
ประมาทหมิ่นเคซา	
	(ไม่บอกหน้า)

ท้าวบารส ได้กระทำการลบหลู่พระยาพาน แต่ก็แสดงให้เห็นว่าเมื่อทำผิดก็ต้อง
ยอมรับผิด แต่ในที่สุดพระยาพานก็ประหารท้าวบารสไม่ได้ จึงได้ทำพินันสร้างวัดแข่งขันกัน
และท้าวบารสก็ได้รับชัยชนะเพราะนางกำนัลใช้กลลวง ฝ่ายพระยาพาน ดั่งบทกลอนต่อไปนี้

เสนาอำมาตย์	คราเห็นจอมราช
เดื่อคดลหนักหนา	กริ่งเกรงสงคราม
จักลามรุกรมา	กรุงพานพารา
พะโคราญรอน	
กราบพูลอุบาย	เล่ห์กลถวาย
องค์อติศร	ชี้ช่องเป็นกล
แบบยลยอกยื้อน	สร้างวัดงามอน
บนยอดภูพาน	

กำหนดเวลา	คืนเดียวอย่าช้า
ให้เสร็จทันกาล	ดาวประกายพรึกส่อง
กองทัพศึคนานต์	ให้หยุดสร้างงาน
แข่งขันทันที	
ผู้โคฟ่ายแพ้	จักต้องวางวาย
ตามสัญญา	ผิวบารสมิซัย
จักได้เทวี	สมบัติมากมี
อีกทั้งพารา	

(ไม่บอกหน้า)

ท้าวบารสมิเมื่อได้นางอุษาแล้ว ก็จะรักนางแต่เพียงผู้เดียว จึงลี้มนางสนมทั้ง 4 นางจึง
 เกิดแค้นชิงชังนางอุษาจึงวางแผนทำร้าย ดังบทกลอนต่อไปนี้

บารสมิ	เชิญอุษาเทวี
กลบพะ เคาพารา	ยกเป็นจอมนาฏ
อัครราชชา	สนิทเสนาหา
แนบเคียงข้างชม	
ลี้มบาทบริจา	พระสนมชaya
ก่อนเก่าตรอมตรม	ห่างเหินเมินหมาง
เรศร้างภิรมย์	ทิ้งให้ระทม
ชื่นชมทรมาน	
ตั้งแค้นแน่นจิต	ตั้งหนึ่งไฟพิช
รุมเร้าผาผลาญ	ริษยาอาฆาต
พยาบาทนงคราญ	มุ่งร้ายหมายประหาร
ก่อนบปหยาบซ้ำ	

(ไม่บอกหน้า)

เมื่อท้าวบารสมิออกเดินป่า นางอุษาจึงถูกนางสนมทั้ง 4 กลั่นแกล้ง คำว่า ทูบตี
 เมื่อท้าวบารสมิกลับมาที่รีบออกติดตามนางอุษา แสดงให้เห็นว่า ท้าวบารสมิรักนางอุษามากแต่
 เพียงผู้เดียว และเมื่อนางลี้ใจท้าวบารสมิก็ลี้ใจตามนางไปด้วย ดังบทกลอนต่อไปนี้

บารสมิเมือง	ตั้งแค้นขุนเคือง
คาลเคียดโกรธา	ผจญผลันออกตาม

นงรามอุสา	ละทิ้งพารา
ไม่มีเชื้อไข	
ถึงค้ำหนักทอง	พบนวลละออง
จวบจนสิ้นใจ	ตระหนกอกสัน
หวาดหวั่นฤทัย	ตระกองกอดทรมวีย์
พุ่มฟ้ายชฌนา	
ทูลข้ถนัดเขาลวง	พุ่มทับกับทรวง
บารสราชา	นางแดงอมราช
พระบาทแลกลยา	แน่นิ่งมรณา
ในอ้อมพระกร	
เกรียมกรมหัวอก	ปวดร้าวพุ่มฟก
สุดโสภโสภี	ดวงกมลแตกยับ
คบชพชว	ตายตามนาร
อุสถานางทอง	
	(ไม่บอกหน้า)

5.4 นางสนมทั้ง 4

นางสนมทั้ง 4 เป็นตัวละครฝ่ายร้าย และเป็นผู้กระทำให้นางอุษา-บารสไม่สมหวังในความรัก จนถึงขั้นสิ้นชีวิตทั้ง 2 คน แสดงให้เห็นว่าบุคลิก และอุปนิสัยเป็นคนจิตใจคับแคบ อิจฉาริษยา คู่ร้ายเหี้ยมโหด อาฆาตพยาบาท เข้าทำนองที่ว่า เมื่อฉัน ไม่ได้เธอก็ต้องไม่ได้เช่นกัน ดังบทกลอนต่อไปนี้

คิมบาทบริจา	พระสนมชญา
ก่อนเก่าตรอมตรม	ห่างเหินเมินหมาง
เร็ดร้างภิรมย์	ทิ้งให้ระทม
ขึ้นชมทรมาน	
คั้งแก่นแน่นจิต	คั้งหนึ่งไฟพิช
รุมเร้าเผาผลาญ	ริษยาอาฆาต
พยาบาทนงคราญ	มุ้งร้ายหมายประหาร
ก่อนบาปหยาบซ้ำ	

ทำกลคำจัด	อุสาพรากพลัด
บารสราชา	แต่งโหรทำนาย
พระเคราะห์ร้ายหนักหนา	คุ้มเด็วเดินป่า
สะเดาะเคราะห์กรรม	
อุสถานवलละออง	คราพรากพระทอง
วิปโยคโศกศัลย์	ศัทรุกรูกสู้ม
ล้อมรุมหยามหยัน	กระแทกแตกคั่น
กลั่นแก่งนानา	

(ไม่บอกหน้า)

จากพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายร้าย ที่กระทำการร้ายแรงต่อวิถีชีวิตของตัวเอง แง่คิดที่แอบแฝงแก่ผู้ชมมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ระหว่างจะเลือกที่ดีใฝ่สันติยอมเสียสละทำวบารสให้แก่นางอุษา หรือจะเลือกทางร้ายให้นางอุษาออกไปพ้นทางของตัวเอง เพื่อจะให้ทำวบารสไม่มีตัวเลือกก็จะกลับมาหาตน จึงวางแผนกระทำการร้ายดังปรากฏในโครงเรื่อง นั้นแสดงให้เห็นถึงความแยบยลของผู้แต่งจะเลือกเอาสถานการณ์มานำเสนอ เพราะผู้ชมและผู้อ่านก็มักจะตกอยู่ในสถานการณ์เช่นเดียวกันกับตัวละครในเรื่อง กล่าวคือ ฝ่ายที่ได้มักมีความสุข ฝ่ายที่เสียมักมีความทุกข์ ชีวิตมนุษย์จะมีการแข่งขัน มีการแก่งแย่งชิงดี บางคนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ มีศีลธรรม บางคนไม่ยึดกฎเกณฑ์ความถูกต้องมุ่งแต่ได้แต่ดี หรือเอาชนะอย่างเดียว นั่นคือความโลภ ความหลง ทางแห่งขาดสติและปัญญาจะนำไปสู่ความเสื่อมและพินาศ ดังนั้นพฤติกรรมของตัวละครทั้งดีและชั่ว ล้วนเป็นอุทาหรณ์คติเตือนใจผู้ชม ซึ่งคล้ายคลึงกับสอนธรรมะแต่มิได้บอกผู้ชมโดยตรง ดังนั้นบทบาทถ้อยคำภาษาที่ใช้มักจะมีปรากฏอยู่แล้วในสังคมให้ผู้ชมเลือกเอง

จากการวิเคราะห์ตัวละครในเรื่องอุษา – บารส ทำให้ทราบว่าตัวละครในเรื่องมีใครบ้าง และมีบทบาทเช่นไร ดังนี้

ทำวบารส	คือ พระเอก
นางอุษา	คือ นางเอกและตัวเดินเรื่อง
นางสนมทั้ง 4	คือ ตัวปัญหาเอกที่สำคัญที่สุดนำไปสู่ความขัดแย้งทำให้เกิดโศกนาฏกรรมในที่สุด

พระยาพาน	}	คือ ตัวปัญหารอง
นางกาญจน์		
พระยาพะโค	}	คือ ตัวสำคัญ
มเหสีพระยาพะโค		
พระฤๅษี		
เสนา – อามาศย์	}	คือ ตัวประกอบ
พี่เลี้ยงนางกำนัล		

ที่ได้กล่าวมา ผู้วิจัยจะยึดเป็นหลัก ซึ่งไม่สามารถตัดออกได้ เมื่อทำเป็นบทละคร เพื่อนำออกแสดง จะมีตัวละครที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นมาใหม่อีก เช่น พี่เลี้ยงคนสนิทของท้าวบารส และนางระบำที่รำแทรกอยู่ในเรื่อง เป็นต้น

ส่วนเนื้อหารายละเอียดซึ่งไม่สมเหตุสมผล ผู้วิจัยก็จะพยายามปรุงแต่งบทบาทเสียใหม่เพิ่มสาระและเหตุผลเข้าไป จึงอาจจะไม่เหมือนโครงเรื่องเดิมทั้งหมดเมื่อได้อ่านบทละคร และชมการแสดงละครเรื่องที่สร้างขึ้นใหม่นี้

6. ฉาก (Setting)

หมายถึง สถานที่ที่เกิดเรื่องราว และการดำเนินเรื่องเกี่ยวโยงต่อไปยังที่อื่นๆ หรือในสถานที่เดียวกัน

ฉากในวรรณกรรมเรื่องอุษา-บารส มีหลายฉาก สรุปได้ดังนี้

1. ฉากสระบัวใกล้อาศรมพระฤๅษีอยู่ในป่า (ตอนกำเนิดนางอุษา)
2. ฉากห้องพระโรงกรุงพาน
3. ฉากป่า (เดินป่า หรือฉากผ่าน)
4. ฉากอาศรมพระฤๅษี (ตอนพระยาพานและมเหสีเสด็จมาเยี่ยมฤๅษี และขอนางอุษาไปเป็นธิดาบุญธรรม)
5. ฉากห้องพระโรงกรุงพาน (พระยาพานสั่งเสนาอามาศย์ไปสร้างหอคำให้นางอุษาอยู่ เพื่อมิให้ชายใดได้พบเห็นนาง)
6. ฉากหอคำนางอุษากลางป่า (นางอุษาและบริวารจะไปชมสวนและสร่งน้ำแล้วเสียดสารรัก)
7. ฉากทำน้ำ (นางอุษาลงสร่งและเสียดสารรัก)

บทโศก บทโกรธ คำอุปมา – อุปมัย หรือการแทรกคติเตือนใจหรือการพูดโต้ตอบกันระหว่างตัวละครไม่มีปรากฏในเรื่องเลย

ตัวอย่าง การใช้กาพย์สุรางคนางค์ 28 เล่าเรื่อง

ชักขอเล่าเรื่อง	โบราณบุรณเบื่อง
นานมาเก่าก่อน	เทือกเขาภูพาน
บ้านฝ้ออุคร	เคยมีนคร
กว้างใหญ่ไพศาล	
เอกองค์กษัตริย์	ปกครองป้อมรัฐ
เฉลิมฉัตรกรุงพาน	เนื่องแน่นพหล
ผจญศึกฮึกหาญ	แกล้าวกล้ารอนราน
รบสู้ศัตรู	

(ไม่บอกหน้า)

ด้วยเนื้อความที่ผู้เขียนเดิมได้แต่งไว้เป็นลักษณะเล่าเรื่อง ผู้วิจัยจึงได้นำมาเรียบเรียงใหม่ทั้งหมด แต่จะสอดแทรกรายละเอียดให้เป็นบทนาฏการ เพื่อที่จะนำไปแสดงเป็นละครได้ ดังนั้นบทที่เขียนขึ้นใหม่ จึงเป็นการใช้ภาษาและฉันทลักษณ์ของอีสานโดยตรง ซึ่งได้จากการศึกษาความรู้พื้นฐานด้านฉันทลักษณ์ประเภทกลอนอ่านหรือโคลงสารหรือกลอนผญา ตลอดจนกลอนลำเตี้ย จะถูกประพันธ์ขึ้นใช้ในบทละครเรื่องอุษา – บารส ที่จะปรากฏอยู่ในบทต่อไป

8. สารัตถะหรือแนวคิด (Theme)

สุริวงค์ พงษ์ไพฑูถย์. (2525 : 47) สรุปจากกุหลาบ มัลลิกะมาส ไว้ว่า บางทีเรียกว่า “แก่นของเรื่อง” หมายถึง ลักษณะอันเป็นวิสัยธรรมดาของโลกและมนุษย์ ที่ผู้แต่งมองเห็น และมุ่งหมายจะแสดงลักษณะนั้นออกมาให้ปรากฏแก่ผู้อ่าน สารัตถะจึงเป็นสาร (Message) ที่ผู้แต่งสื่อมายังผู้อ่าน แสดงให้เข้าใจว่าวิถีทางโลกเรานี้ หรือมนุษย์เรานี้เป็นเช่นนี้แหละ

สารัตถะแนวคิดหรือแก่นของเรื่อง ในวรรณกรรมเรื่อง อุษา – บารส สามารถแยกออกได้ 2 ลักษณะ คือ

8.1 แนวคิดหลักของเรื่อง ก็คือ “ความรักสามเส้า” ซึ่งมีปรากฏอยู่ 2 ครั้ง คือครั้งที่ 1 เป็นความรักสามเส้าระหว่างพระยาพานกับท้าวบารส ที่รักนางอุษา พระยาพานไม่ประสงค์จะให้นางอุษามีสามี จึงได้สร้างหอคำเก็บซ่อนนางไว้กลางป่าเพื่อจะไม่ให้นางเห็นชายใด แต่ท้าวบารสก็มาพบนางและได้ตัวนางเป็นผลทำให้พระยาพานโกรธเคืองถึงขั้นประหารชีวิตท้าวบารส แต่ในที่สุดก็ได้ทำพินันสร้างวัดแข่งขันกัน โดยเอานางอุษาเป็นเดิมพัน แต่พระยาพานก็พ่ายแพ้จนสิ้นพระชนม์ ครั้งที่ 2 เป็นความรักสามเส้า ระหว่างนางอุษากับนางสนมทั้ง 4 เมื่อท้าวบารสมีนะเสียดใจใหม่และลี้มนางจึงทำให้นางโกรธเคืองนางอุษาที่มาปรากฏท้าวบารสคนรักไปจากพวกนาง จึงพากันวางแผนทำร้ายนางอุษาต่าง ๆ นานา จนนางทนไม่ได้จึงหนีกลับไปอยู่หอคำตามเดิม แล้วจึงตรอมใจตายเพราะความทุกข์

สรุปว่า ผลจากความรักสามเส้าของเรื่อง จึงตรงกับแนวคิดของเรื่องที่ว่า ที่ใคร่รักที่นั่น มีทุกข์ ความรักทำให้คนตาบอด การชิงของรักผู้อื่นย่อมเกิดทุกข์ เมื่อมีรักย่อมมีร้าง เป็นต้น ซึ่งเจตนาของผู้แต่งจึงแต่งขึ้นเพื่อสอนใจเรื่องความรักว่ามีทั้งความสุขและความทุกข์และให้คิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นอนิจจัง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นเป็นเจ้าของ ซึ่งสักวันไม่ช้าหรือเร็วเราทุกคนจะต้องปรากฏจากไปตามวิฏสงสารนั่นเอง

8.2 แนวคิดรอง เป็นแนวคิดแอบแฝงอยู่ในโครงเรื่องแต่ไม่ชัดเจน แต่ก็ยังเป็นข้อมูลหลักฐานที่จะมาเสริมเรื่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น พอสรุปได้ ดังนี้

- ตัวเอก มักจะมีกำเนิดดี บริสุทธิ และมีฐานะอันครครัดดีสูง
- ผู้มีอำนาจวาสนามักจะมีบริวารมากมายคอยรับใช้เอาใจ ทำอะไรก็ได้

แต่บางครั้งก็ทำผิดและไม่ควรกระทำ

- แนวคิดทางด้านพุทธศาสนาและการสอนศีลธรรมมักจะนำมาสอดแทรกในวรรณกรรม เพื่อเน้นให้เห็นเปรียบเทียบด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีและไม่ดี
  - ความสัมพันธ์ของสถานที่และช่วงเวลาที่เกิดมักจะปรากฏในวรรณกรรมเสมอ เพื่อจะชี้ให้ผู้อ่าน ผู้ชมได้เห็นว่าสมจริง หรือสมเหตุสมผล ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในอดีต
- จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม เรื่องอุษา-บารส ตามกรอบทฤษฎีของอริสโตเติล นักปราชญ์ชาวกรีก กำหนดไว้ และใช้มาเป็นแนวทางการศึกษา วิเคราะห์ วิจัย และการทำบทละคร ในวงการแสดงของไทยเราก็ใช้หลักสากลนี้ ผู้วิจัยจะนำผลการวิเคราะห์ที่ทราบรายละเอียดนี้แล้วมาเขียนเป็นบทแสดงพื้นบ้านอีสาน ซึ่งจะปรากฏในบทต่อไป